

ARISTOTELIŠKOJI JUSLINĖS SUBSTANCIJOS SAMPRATA IR INDIVIDO PROBLEMA*

Povilas Aleksandravičius

Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto
Filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4628
Elektroninis paštas povilasal@hotmail.com

Pateikta 2012 m. vasario 22 d., parengta spausdinti 2012 m. kovo 19 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojama substancijos sąvokos prasmė teorinėje Aristotelio filosofijoje bei iš jos kylantis individo supratimas. Atskleidžiama, į kokią prieštaravimą veda vienos iš substancijos sąvokų reikšmių – subjekto (upokeimenon) – loginis ir fizinis-empirinis tyrimas ir kaip Aristotelis šį prieštaravimą išsprendžia. Sprendimo esmė glūdi substancijos sutapatinime su forma, o tai leidžia substanciją kaip individualų subjektą tapatinti su jos esme (quidditas). Ši operacija lemia individo sampratą: Aristotelio teorinės filosofijos sistemoje individas tampa tik priemone rūšies egzistavimui išlaikyti, o mokslinis pažinimas apskritai nelaiko individo tikroju savo objektu. Tokia Aristotelio substancijos interpretacija, nors ir nėra vienintelė galima, vyravo Vakarų metafizikoje iki pat XIX amžiaus, keldama įtampą su pirmaisiais mūsų eros amžiais atsiradusiu žmogiškosios substancijos kaip asmens suvokimu: straipsnis atveria šio tolesnio mąstymo perspektyvą.

Reikšminiai žodžiai: substancija, individas, forma, materija, esmė.

* Straipsnis parašytas vykdant Lietuvos mokslo programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektą „Individo socialinis ir kultūrinis tapatumas: tarp tradicijos ir inovacijos“ Nr. VAT-16/2010.

Įvadas

Graikų žodis *ousia*¹, vėliau išverstas į lotynų kalbą žodžiu *substantia*, Aristoteliui buvo įrankis nuolat judančiame pasaulyje pagauti pačią tikrovę, nustatyti tai, kas realu, taigi – priemonę užsiimti pačia filosofija. Šia prasme, substancijos nustatymas ir pažinimas yra visos filosofijos tikslas, kaip teigia *Metafizikos* autorius: „Iš tiesų, amžinas visų mūsų dabartinių ir anksčiau vykusių ieškojimų objektas, nuolatinė mūsų problema yra klausimas: kas yra būtis? O šis klausimas reiškia: kas yra substancija?“² Šiandien „būties“, arba „tikrovės“, sąvoka mums yra tapusi neatskiriama nuo „individo“ sąvokos. Mūsų sąmonėje šis ryšys tarp realybės tikrumo ir jos individualumo yra atsiradęs dėl tam tikro „egzistencijos“ suvokimo: mums realiai egzistuoja tik tai, kas yra individualu ir savita. Aristotelis taip pat siejo substancijos apmąstymą su individo problema. Todėl dažnai būtent jis savo pasisakymuose prieš Platono idealizmą, t. y. prieš tvirtinimą, kad tikrovė yra tik bendra idėja, o ne atskiri individai, yra laikomas konkrečios, individualios *egzistencijos* pažinimo siekiančios filosofijos pradininku. Šiame straipsnyje sieksime patikrinti šį populiarų teiginį.

Svarbiausi Aristotelio substancijos doktrinos sandai yra išdėstyti jo *Metafizikoje*. Sudėtinga, anachroniška šios knygos struktūra³ vis dėlto leidžia teigti, kad jos tikslas – „atskirosios“, t. y. nejuslinės, „dieviškosios“ substancijos, arba nejudančiojo Judintojo, pažinimas. Tačiau šio tikslo yra siekiama, darant ilgą lankstą per juslėmis aptinkamą, judančią, laikiną – materialią – substanciją: tik tokiu keliu eidamas, Aristotelis ieško galimybės apmąstyti tai, kas nėra jusliška⁴. Mes liksime tik juslėmis aptinkamų substancijų pasaulyje, klausdami, kaip Aristotelis suvokia individualių materialių būtybių, tarp jų ir žmogaus, tikrovę.

Reikšminga yra tai, kad apsiribosime tik *teorine* Aristotelio filosofija (pirmiausia *Metafizikos* ir *Fizikos* knygomis): toks hermeneutinis pasirinkimas lems visos čia pateikiamos aristoteliškosios substancijos sąvokos interpretaciją. Šis pasirinkimas nėra atsitiktinis. Jis buvo būdingas didžiąjai daliai Vakarų civilizacijos filosofinių tyrimų ir ilgus šimtmečius, kaip rodo M. Heideggerio, P. Ricoeuro, E. Gilsono, S. Mansiono, J. Owenso ir kt. tyrimai ir kaip liudija pati istorija, stipriai lėmė jos nusistatymą individo atžvilgiu. Antai individo traktavimo, kurį aptinkame, tarkime, Hėgelio filosofinėje sis-

1 Bendrinėje kalboje Aristotelio laikais šis žodis reiškė „turtą“, „nuosavybę“, „tai, ką turime po šia saule“. Platonas jį kildino iš deivės Hestijos vardo („Vienintelė Hestija nepalieka dievų buveinės...“, Platonas. *Faidras*. Vert. N. Kardelis. Vilnius: Aidai, 1996, p. 42), žr. Platono *Kratilą*, 401 c-e, 385 e, 386 a ir e, 393 d, 402 e, 424 b, 431 d, 436 e. Apie *ousia* sąvokos etimologiją, jos įtaką bendram Vakarų filosofijai būdingam būties supratimui bei jos dviprasmybę žr. Heidegger, M. *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation)*. Paris: TER, 1991; Heidegger, M. *Die Grundprobleme der Phänomenologie. Gesamtausgabe*. T. 24. Frankfurt: Klostermann, 1975, ypač p. 149–158.

2 *Metafizika*, 1028 b 2–3.

3 Apie Aristotelio *Metafizikos* struktūros dvilypumą (iš vienos pusės, jos knygų parašymo chronologija ir, iš kitos, vėlesnė, paties Aristotelio nuspręsta, jų seka) ir nuo jo priklausantį interpretacijų spektrą žr. klasikinį veikalą Jaeger, W. *Studien zur Entstehungsgeschichte der Metaphysik des Aristoteles*. Berlin: 1912 ir vėlesnius tyrimus, ypač Ricoeur, P. *Être, essence et substance chez Platon et Aristote*. Paris: Seuil, 2011 bei Aubenque, P. *Le problème de l'être chez Aristote*. Paris: PUF, 2005.

4 Ricoeur, P., *ibid.*, p. 267–269, 322–323.

temoje, principas nebus suvoktas be substancijos suvedimo į konceptą, o šiai operacijai pirminį pagrindą ir suteikė būtent ta aristoteliškosios substancijos sąvokos interpretacija, kurią čia perteiksime. Kaip teigia Heideggeris, šios interpretacijos pirminis pagrindas yra *praktinės filosofijos (fronesis) subordinacija teorinei (sofia)* – subordinacija, persmelkusi visą Vakarų metafiziką ir trukdžiusi jai mąstyti apie *egzistencinį*, arba *būties*, lygmenį (*Sein*), visą mintį sutelkiant į *esmę*, arba *būtybę (Seinde)*. Pasak vokiečių filosofo, turėtume visai kitokį Aristotelio, o ir visos Vakarų filosofijos vaizdą, teorinę jos dalį subordinuodami praktinei⁵. Tačiau šios atskiro tyrimo reikalaujančios užmačios, o kartu kitokia Aristotelio substancijos sąvokos interpretacija nėra mūsų straipsnio objektas. Mes sieksime išryškinti tik tą iš Aristotelio raštų išplaukiantį substancijos suvokimą, kuris vyravo Vakarų pasaulio sąmonėje iki pat XIX–XX amžiaus.

1. Substancija kaip forma

Filosofine prasme, *ousia*, arba substancijos, sąvoka pirmiausia reiškia tai, kas „yra iš savęs“ (*kat auto*), t. y. tai, ko buvimui nereikia ko nors kito⁶. Aristotelis analizuoja šią sąvoką *Metafizikos Z* ir H knygoje⁷, kuriose, pagal savo įprotį, pirmiausia nurodo tai, kokios minėto žodžio reikšmės pasitaiko apskritai. Aristotelis teigia, kad jų gali būti „daugybė“, tačiau išskiria tik keturias pačias populiariausias: substancija yra laikoma esme (*to ti en einai*, vėliau išversta lotyniškai žodžiu *quidditas*⁸), universalija (bendrybė), tipu (gimine) arba subjektu (*tode ti*)⁹. Aristotelis atmeta universalijos ir tipo reikšmes kaip netinkamas substancijos sąvokai, kadangi tai, kas yra universalu, arba kas sudaro „tipą“, nėra pats iš savęs, bet tik „kitame“¹⁰: kliūva pernelyg aukštas šių prasmų abstraktumo laipsnis. Juk niekur tikrovėje nesame sutikę „grožio“ ar „sveikatos“, arba „gyvūno“, ar „medžio“, ar „žmogaus“¹¹. Todėl Aristotelis koncentruojasi ties esmės ir

5 Heidegger, M. *Platon: Sophistes*. Frankfurt: Klostermann, 1992. Nepaisant pavadinimo, du trečdaliai šio veikalų apimties yra skirti Aristotelio filosofijos tyrimui. Žr. taip pat Heidegger, M. *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation)*, supra note 1.

6 *Metafizika*, 1017 b 15.

7 1028 a 10–1045 b 24.

8 Pažodžiui *to ti en einai* reikštų „tai, kas esinys jau buvo pagal savo būties tikrovę“. Viduramžiais į lotynų kalbą šis posakis buvo verčiamas *quod quid erat esse*. Būtinis laikas šiame posakyje turi išreikšti mintį apie daiktą, koks jis buvo iki savo atsiradimo tikrovėje, kitaip tariant – tai, pagal ką daiktas tikrovėje tapo tuo, kuo yra, daikto idėja arba esmė. Scholastai šią mintį perteikė žodžiu *quidditas*, kurį lietuviškai, vengdami gremėzdiškumų (kokie būtų „kas-iškumas“ ar „kasybė“, išreiškiantis „kas tai yra“), galime versti „esme“. Ir Aristotelis, ir jį interpretuojantys scholastai šią sąvoką suvokė kaip tai, kas suteikia daiktui jo *logos*, taigi kaip daikto pažintinumą, todėl iš esmės ją jungė su sąvokiniu jo apibrėžtumu, su jo *savoka*, gr. *orismos*, lot. *definitio*.

9 *Metafizika*, 1028 b 35. Savaiame suprantama, kad substancijomis negali būti laikomos daikto savybės, akcidentai, kurie tiesiog pagal apibrėžimą nėra patys savaiame, *kat auto*.

10 *Ibid.*, 1038 b–1039 b. „Neįmanoma, kad tai, apie ką kalbame kaip apie kažką universalaus, būtų substancija“ (1038 b 8–9).

11 Būtent šia prasme reikia suprasti *Kategorijų* atkarpą, į lietuvių kalbą išverstą šitaip: „Visos esmės turi bendrą ypatybę – jos neglūdi subjekte. Pirminė esmė neglūdi subjekte, ir ji nepasakoma apie subjektą. Kad antrinės esmės neglūdi subjekte, paaiškėja iš štai ko: apie paskirą žmogų kaip apie subjektą pasakoma, kad tai

subjekto reikšmėmis. Būtent jų tinkamumą išreikšti tai, kas realiai yra tikrovė, verta patikrinti.

1.1. Substancija kaip subjektas

Pirmiausia Aristotelį patraukia subjekto sąvokos reikšmė. Savo įpročiu, filosofas ją analizuoja dviem būdais: loginiu ir fiziniu-empiriniu¹². Norint padaryti tinkamą išvadą, abiejų analizių rezultatai turėtų vienas kitą patvirtinti. Tačiau dar prieš pradėdamas filosofas apsibrėžia tyrimo lauką, kuriame realų daiktą – substanciją – hipotetiškai traktuojama kaip „pirmąjį“ subjektą, apibūdina „formas“ ir „materijos“ sąvokomis: „Pirmasis subjektas yra arba materija, arba forma, arba materijos ir formos junginys.“¹³ Loginis ir fizinis substancijos tyrimas turės išsklaidyti šiuos „arba“.

1.1.1. Substancijos kaip subjekto loginis tyrimas

Loginiu požiūriu¹⁴, subjektas yra tai, kas yra apie jį tvirtinama: „Subjektas yra tai, kam yra priskiriami visi apie jį sakomi teiginiai, ir kas patsai nėra priskiriamas niekam kitam.“¹⁵ Taikant tokį apibrėžimą substancijai, ji yra suvokiama kaip *upokeimenon*, kaip tai, kas „yra apačioje“, kaip daikto dugnas, „pasluoksnis“, kurio pagrindu daiktas yra toks, koks yra, su jam būdingomis savybėmis: „Substancija yra tai, kas nėra predikatas, bet tai, kam visa, kas yra jai būdinga, yra predikuojama.“¹⁶ Toks substancijos suvokimas atrodo visiškai priimtinas, kadangi jis puikiai tinka apibūdinti tai, kas lemia konkrečios tikrovės pobūdį, t. y. pačią tikrovę, mūsų patirtyje prisistatančią kaip „tai, kas turi savą egzistenciją“ (*kat auto pefukos*)¹⁷, taigi kaip realūs daiktai – kaip tikri ir apibrėžti subjektai. Todėl tikroviškas dalykas, „tikras ir apibrėžtas subjektas“, yra „substancija ir individas“¹⁸. Žodis „individas“, prie kurio prasmės dar sugrįšime, čia pridedamas prie žodžio „substancija“ tam, kad būtų galima pabrėžti daikto konkretumą ir nesudaryti

žmogus, bet „žmogus“ neglūdi subjekte – juk paskirame žmoguje neglūdi „žmogus“. Taip pat apie paskirą žmogų kaip subjektą pasakoma, kad tai gyva būtybė, bet paskirame žmoguje neglūdi „gyva būtybė“, 3 a 3–5, Aristotelis. Kategorijos. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 29. „Subjektas“ (substancija) čia turi būti suvokiama kaip visiška konkretybė, būtybė kaip individas, kuriai visa, kas yra bendra, lieka išoriška, taigi išoriška substancijai. Matysime, kaip Aristotelis šią substancijos kaip subjekto sąvoką *Metafizikoje* vis dėlto sutapatina su tuo, ką jis vadina *to ti en einai* arba esme.

12 Detalų abiejų analizių tyrimą, apibendrinamas kitų Aristotelio tyrėjų (Owens, Rodier, Le Blod, Mansion, Brémond ir kt.) įdirbį, atliko P. Ricoeuras savo paskaitose, neseniai publikuotose knygoje Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 272–279.

13 *Metafizika*, 1029 a 2–3.

14 Apie patį loginį metodą, Aristotelio taikomą ir kalbos, ir tikrovės (gamtinės bei žmogaus padarytos) lygmenimis, bei iš šio taikymo kylančias problemas žr. Le Blond, J.-M. *Logique et méthode chez Aristote*. Paris: Vrin, 2000. Žymusis L. Brunschvicgas griežtai kritikavo Aristotelį būtent dėl pernelyg lengvai jo vykdomo perėjimo nuo loginio į tikrovės lygmenį bei kalbos schemų taikymą substancijos sąvokai, Brunschvicg, L. *Les Ages de l'intelligence*. Paris: Alcan, 1934. Žr. P. Ricoeur atsakymą į Brunschvicgo pastabas Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 275–276.

15 *Metafizika*, 1028 b 36.

16 *Ibid.*, 1029 a 8.

17 *Ibid.*, 1028 a 26.

18 *Ibid.*, 1028 a 28.

galimybės grįžti prie platoniskųjų schemų, „substanciją“ aiškinant kaip kažką atskiro nuo patiriamo daikto. Aristotelis nuolat pabrėš: „Niekas bendro ir tinkančio daugiau nei vienam nėra substancija.“¹⁹ Vien tik individas yra traktuojamas kaip substancijos vieta. Būtent individą, tiesa, pabrėžiant jo jungtį su „esme“, *quidditas*, antrąją substancijos prasme (šios jungties prasme vėliau), Aristotelis ir vadina „galutiniu subjektu“ arba „galutine“ substancija²⁰. Akivaizdu, kad loginis tyrimas veda prie išvados, jog substancija yra forma, nes kiekvienas individas yra aiškiai apibrėžtas, o tai, kas apibrėžia, yra vadinama forma. Jeigu daikto substancija nebūtų forma – apibrėžčių šaltinis, kaip ji galėtų būti apibrėžto, „formalaus“ daikto pagrindu?

Fizikoje Aristotelis atlieka panašią analizę ir pasiekia tokį patį rezultatą, tačiau ypatingai pabrėždamas subjekto (substancijos, *upokeimenon*) nekintamumą. Toks pabrėžimas kyla iš pačios *Fizikos* tikslingumo: šis veikalas tiria judėjimo sąvoką. Todėl čia substancija kaip subjektas yra įvardijama kaip visiškai nejudantis daikto pagrindas, iš kurio kyla kintančios jo savybės. Kiekvienas daiktas juda, jo savybės pereina iš vienos priešybės į kitą, tačiau tik pagal tam tikrą diapazoną, kurį lemia nekintantis subjektas-pagrindas²¹. Antai tas pats „žmogus iš neraštingo gali pasidaryti raštingas, tačiau išlieka žmogumi“²², nekintančia substancija. Vadovaudamasis ta pačia logika, Aristotelis *Kategorijose* teigs, kad substancija yra tai, kas geba priimti priešybes, likdamas tuo pačiu²³.

1.1.2. Substancijos kaip subjekto fizinis-empirinis tyrimas

O prie kokios išvados veda tyrimas, atliekamas fiziniu lygmeniu? Kas yra jusliškai aptinkamo daikto „subjektas“, tai, kam yra priskiriama viskas, bet kas patsai negali būti priskirtas niekam kitam? Materija! „Jeigu materija nėra substancija, tai nelabai aišku, kas dar galėtų ja būti, nes kai panaikiname visas [daikto] savybes, aiškiai nelieka nieko kito, kaip tik subjektas“, kuris šiuo atveju tegali būti pati daikto materija²⁴. Taigi, „taip galvojant, materija yra substancija.“²⁵ Matome, kad ši išvada prieštarauja tai, prie kurios Aristotelis priėjo loginiu keliu. Ar tai reiškia, kad abu tyrimai paneigia vienas kitą ir kad substancijos negalime laikyti nei vien tik forma, nei vien tik materija? Tokiu atveju, ar pati iš savęs nesiperša trečioji iš anksčiau nurodytų galimybių esą substancija galėtų būti „forma ir materija“? Tačiau Aristotelis tuoj pat ją atmeta: „Mums nėra reikalo net kalbėti apie jungtinę substanciją, t. y. apie tą, kuri susideda iš materijos ir formos: ji yra vėlesnė nei materija ir forma – jos prigimtis mums yra žinoma.“²⁶ Iš tiesų, jeigu substancija yra tai, kas lemia daiktą, kaip ji galėtų būti iš pat pradžių tai, kas daiktas jau

19 *Metafizika*, 1041 a 4. Cf. „Individo substancija yra tik jo ir nepriklauso niekam kitam“, *ibid.*, 1038 b 9.

20 *Ibid.*, 1017 b 24.

21 *Fizika*, 190 a 15–24.

22 *Ibid.*, 190 a 10.

23 *Kategorijos*, 4 a, liet. vert. Aristotelis. *Kategorijos. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 32.

24 *Metafizika*, 1029 a 11–12. „Kai visa kita atmetama, akivaizdžiai nelieka nieko kito, kaip tik materija (...). Kai atmetame ilgį, plotį ir gylį, matome, kad nieko nelieka, nebent dar būtų koksai su pastaraisiais susaistytas dalykas; taigi šitaip mąstant atrodys, kad vien tiktai materija yra substancija“, *ibid.*, 1028 b.

25 *Ibid.*, 1029 a 27.

26 *Ibid.*, 1029 a 30–31.

yra? Akivaizdu, kad statomas namas ar gimstantis gyvūnas negali atsirasti iš to, kas kaip tik randasi. Taigi, reikia grįžti prie prieštaravimo, prie kurio privedė loginis ir fizinis tyrimas, ir klausti, ar mąstymas nepriėjo prie aklavietės, vienu atveju tvirtindamas, kad substancija yra forma, o kitu – kad materija. Tačiau Aristotelis čia pasirodo kategoriškas: fizinis tyrimas privedė prie klaidingos išvados, nes laikyti neapibrėžtą, jokiais savybėmis nepasižyminčiąją materiją daikto substancija būtų absurdas²⁷: „Išsina, kad substancija yra materija, tačiau tai neįmanoma.“²⁸ Juk pati patirtis rodo: tikrovė yra tik individas, o šis gali būti tik apibrėžtas jau vien dėl to, kad yra atskiras²⁹. Neapibrėžta materija niekaip negalėtų sudaryti individą apibrėžiančios substancijos.

1.1.3. Loginio ir fizinio-empirinio tyrimų konflikto išsprendimas

Tačiau paneigti vieną iš išvadų nereiškia, kad sunkumas pašalintas. Priešingai, kirba klausimas, kodėl šis sunkumas atsirado, vienam iš tyrimų privedus prie rezultato, prieštaraujančio kitam? Aristotelis išsprendžia šį sunkumą, imdamasis atidžiau apmąstyti tą materiją, prie kurios atvedė fizinis-empirinis tyrimas. Pirmiausia reikia konstatuoti, kad, atmetus individo savybes, lieka ne „materija apskritai“, o analizuojamo konkretaus individo materija. „Materija apskritai“ tiesiog neegzistuoja, tuo labiau – konkrečiame individe. Tad kokia materija yra aptinkama individe, ieškant galutinio jo tikrovės pagrindo, jo substancijos? Atsakymas yra paprastas: jau turinti tam tikrą formą, jau suformuota materija, nors ta forma nebus grynai toji, kuri formuos tiriamą individą. Atmetus statulos savybes, liks marmuras; o marmuras yra „neapibrėžta“ materija tik statulos formos atžvilgiu; ji yra visiškai apibrėžta ir turinti jai būdingą formą kaip marmuro luitas³⁰. Atidesnis žvilgsnis konstatuos: statula yra formuojama savo kaip statulos formos, tačiau imant marmuro formą. Kitaip tariant, materialaus daikto substancija yra dviguba forma, nors abu dėmenys nėra lygiaverčiai: viena forma grindžia daiktą tokį, koks jis yra, pasinaudodama kitos – daikto materiją formuojančios – formos teikiamomis galimybėmis. Prie kokio galutinio rezultato priveda toks tyrimas? Prie išvados, kad daikto materijoje atrandama substancija, prie kurios privedė fizinis-empirinis tyrimas, iš tiesų yra forma³¹. Todėl šis tyrimas neprieštaruja loginei analizei: materialaus individualaus daikto api-

27 Aristotelis pateikia tokį materijos apibrėžimą: „Aš vadinu materija tai, kas pats iš savęs nėra nei apibrėžta egzistencija, nei kokia nors savybė, nei jokia iš kategorijų, apibrėžiančių būti“, *Ibid.*, 1029 a 19–20.

28 *Ibid.*, 1028 b 30.

29 *Ibid.*, 1029 a 28.

30 „Materijos neapibrėžtumas yra visiškai reliatyvus: ji yra neapibrėžta grynai kokio nors dalyko apibrėžtumo atžvilgiu. (...) Ir galime teigti, kad tai, kas yra materija reliatyviai kokio nors apibrėžto daikto atžvilgiu, iš tiesų yra forma kokio nors dar primityvesnio dalyko atžvilgiu. Tai, kas yra forma primityvesnių elementų atžvilgiu, gali būti aukštesnio dalyko materija“, Rodier, G. *Etudes de philosophie grecque*. Paris: Vrin, 2002, p. 171. Apie materijos statusą individualioje substancijoje žr. taip pat Gilson, E. *L'Être et l'essence*. Paris: Vrin, 2000, p. 57–58.

31 „Visa aristoteliškoji substancijos analizė vyksta viena kryptimi: kadangi materijoje nežvelgiame nieko, kas jau nebūtų forma (medį savo paties materijos atžvilgiu) arba kas nebūtų forma galimybėje (būsimą statulą), visa, kas juslėmis aptinkamosose substancijose yra pažįstama ir esama, yra koncentruojama formoje“, Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 293.

brėžimų šaltinis nėra kažkoks neapibrėžtas fantomas (grynoji materija), bet formų, kuri kiekviena savo būdu ir pagal savo įtakos laipsnį formuoja daiktą, jungtis³².

Aristotelis paryškina savo mąstymą *Fizikoje*, įveddamas prigimties sąvoką. II knygos pradžioje jis pareiškia: būti substancija – tai reiškia turėti prigimtį³³. Prigimtį Aristotelis apibrėžia kaip „judėjimo ir nejudėjimo principą ir priežastį, esančius tame, kuris yra pats iš savęs.“³⁴ Tam tikra prasme, materija yra prigimtis, kadangi judėjimas galimas tik galimybės pagrindu³⁵. Vis dėlto daug protingiau yra teigti, kad aktas, o ne galimybė yra daikto prigimtis, kadangi „kiekvienas daiktas yra vadinamas esančiu tuo, kuo jis yra, kai yra aktualizuotas, o ne kai tik glūdi savo galimybėse“³⁶, tuo labiau, kad bet koks judėjimas siekia galutinio aktualizavimosi – užbaigimo, tobulumo – taigi formos: vadinasi, „prigimtis yra forma“³⁷. II *Fizikos* knyga yra skirtam tam, kad būtų sutapatinta *usia* ir forma.

1.2. Substancija kaip esmė (*quidditas*)

Sutapatinus substanciją su forma, atsiranda galimybė ją sutapatinti ir su esme, su daikto *quidditas*, reiškiamą per sąvoką, t. y. su pirmąją iš keturių anksčiau minėtų substancijos sąvokos reikšmių³⁸: „Esmė (*quidditas*) kiekvienai būtybei yra tai, per ką ji yra“³⁹, o „esmę turi tik tos būtybės, kurių sąvoką (*logos*) galima apibrėžti apibrėžimu“⁴⁰. O juk būtent forma yra tai, kas suteikia daiktui jo *logos*, kartu ir jo apibrėžtumą, ir jo pažintinumą, o kartu – sudaro *visą* jo tikrovę. Aristotelis tai detaliam parodo *Metafizikos Z* knygoje⁴¹, kurios tikslas yra pagrįsti šio tvirtinimo teisumą: „Kiekviena būtybė nesisikiria nuo savo substancijos, o būtent esmė (*quidditas*) yra vadinama kiekvienos būtybės substancija“⁴². Atrodo, kad šio teiginio pagrįsti negalima, kadangi būtybę sudaro ne tik jo esmė – forma – bet ir materija. Kaip įmanoma tai, kas yra materialu ir kas skiriasi nuo formos, suvesti į tą pačią formą? Būtent parodydamas šį įmanomumą, Aristotelis pagrindžia minėtą teiginį. Jis tai padaro, analizuodamas natūralaus (gamtinio) arba

32 Priešus prie išvados, kad net ir materialaus daikto substanciją sudaro tik forma, kyla klausimas dėl materijos vaidmens ir statuso. Aristotelis atsako į šią problemą per bene svarbiausią savo metafizikos kategoriją – akto ir galimybės skyrimą. Kaip aktas, forma aktualizuoja materijos sudaromas galimybes. Substancinis, realus daiktas visuomet bus aktualizuotas, ir visuomet pagal tam tikrą formą, tačiau materija, kaip galimybė, visuomet teiks pagrindą daikto savybių kitimui. „Aš vadinu materija tai, kas, nebūdamas apibrėžtu aktualizuotu daiktu, yra apibrėžtas aktualizuotas daiktas tik potencialiai.“ Detalesnę šio klausimo analizę žr. Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 279–292.

33 *Fizika*, 192 b 33.

34 *Ibid.*, 192 b 21–22. *Metafizikoje* svarstymas apie prigimtį veda prie tų pačių rezultatų, bet nėra išplėtotas: 1014 b 16–1015 a 19.

35 *Fizika*, 193 a 28.

36 *Ibid.*, 193 b 8.

37 *Ibid.*, 193 b 18.

38 Savo monumentaliame veikle E. Gilsonas detaliam parodė šį Aristotelio mąstymo judėjimą nuo substancijos iki formos, reiškiamos sąvoka, traktuodamas ją kaip bendrą visai Vakarų metafizikai, išskyrus Tomo Akviničio (bet ne tomizmo): Gilson, E., *supra* note 30, ypač p. 56–63.

39 *Metafizika*, 1029 b 14.

40 *Ibid.*, 1030 a 6–7.

41 *Ibid.*, 1029 b 1–1038 a 35.

42 *Ibid.*, 1031 a 18. Kiek toliau: „Substancija ir esmė ne tik sutampa, bet turi ir bendrą sąvoką“, *ibid.*, 1031 b 32.

žmogaus pagaminto daikto atsiradimą. Pirmiausia Aristotelis parodo, kad šio atsiradimo procesas yra ne materijos, bet formos perdavimas iš priežastinio daikto į atsirandantį daiktą. Gamtinėje tikrovėje tai yra akivaizdu: „Žmogus gimdo žmogų“⁴³, t. y. *ta pati* forma yra perduodama vienos materialios būtybės kitai. Keblumas, rodos, iškyla pagamintų daiktų atveju: argi namas atsiranda iš kito namo, argi ne iš architekto, kurio forma skiriasi nuo namo formos? Keblumą Aristotelis lengvai išsprendžia teigdamas, kad pagamintas daiktas atsiranda, kai jam skirtai materijai yra perduodama *ta pati* forma, kuri buvo gamintojo mintyje. Šia prasme, „namas atsiranda iš namo.“⁴⁴

Tačiau, norint iš tiesų pagrįsti substancijos sutapatinimą su esme, t. y. tik su forma, dar reikia atremti rimčiausią argumentą: jeigu atsirandančio materialaus daikto forma yra *nauja, kita* nei ta, iš kurios, kaip iš priežasties, ji atsirado, vadinasi, ji yra iš esmės individuali, o tai reiškia – netinkama išreikšti per tos pačios esmės sąvoką, kylančią daikto kaip iš *to ti en einai (quidditas)*. Formos individualumas uždraustų ir jos pažinimą, taigi ir formos tapatinimą su sąvoka. Todėl substancijos, suvoktos kaip subjektas-forma, tapatinimas su esme būtų išties neįmanomas. Atremdamas šį argumentą, Aristotelis radikaliai, tačiau nepalikdamas abejonių, išryškina savo substancijos doktriną: nėra individualios formos, kadangi atsirandančio daikto forma nėra nauja ar kita nei ta, iš kurios atsirado. Būtybės atsiradimo procese forma nėra iš naujo sukuriama, bet *ta pati* forma vykdo atsiradimo procesą, t. y. materijos įforminimą. Individo atsiradimas nėra *naujos* formos atsiradimas: „Pagamini naują daiktą, tai pagaminti tą pačią formą šiame daikte“⁴⁵. Kitaip tariant, *ta pati* forma aktualizuoja, formuoja daugybę kartų, kiekvienos atskiros būtybės (substancijos) atveju, tam reikalui skirtą materiją. Atsiranda tik naujas formos ir materijos junginys, tačiau šį junginį sudaranti forma ir materija (savo ruožtu, suformuota savos formos) nėra naujos. Aristotelio argumentas: jeigu atsiradus naujai materialiai būtybei, naujam formos-materijos junginiui, atsirastų nauja forma arba nauja materija, tai reikštų, kad ji atsirado iš kažko jau turinčio tokią pačią formą-materiją, tačiau savo ruožtu pastarasis junginys būtų turėjęs atsirasti tokiu pat būdu, „ir taip iki begalybės“. Kitaip tariant, daikto atsiradimo procesas niekada nebūtų užbaigtas⁴⁶. Pripažinus, kad naujo daikto atsiradimas nereiškia kitos formos (kaip ir naujos materijos) atsiradimo, daugiau nebelieka kliūčių pripažinti, jog daikto substancija, suvokta kaip individualusis *upokeimenon*, sutampa su jo esme ir, per *logos*, su sąvoka (*ti ti en einai – quidditas, orismos – definitio*): „Kiekvienos būtybės esmė (*to ti en einai*) yra tai, per ką būtybė yra pati iš savęs (*kat auto*)“⁴⁷; „Akivaizdu, kad apibrėžimas (*orismos*) ir esmė (*to ti en einai*) priklauso substancijai pirma ir absoliučia prasme“⁴⁸. Aristotelio platonizmas čia pasirodo visu savo ryškumu, nors pati substancijos doktrina iš esmės skiriasi nuo idėjų teorijos tuo, kad forma, nors ir neatsiranda iš naujo, atsirandant individui, egzistuoja tik materialiuose induviduose ir per juos.

43 *Metafizika*, 1032 a 24.

44 Cf. *ibid.*, 1032 b 22.

45 *Ibid.*, 1033 a 34.

46 Detalų Aristotelio svarstymą randame *ibid.*, 1033 a 24–1033 b 19. Savo komentaruose šį svarstymą subtiliai perteikė Tomas Akvinietis, *Sententia libri Metaphysicae*, nr. 1425.

47 *Ibid.*, 1029 b 13–14.

48 *Ibid.*, 1030 b 4–6. Ši išvada yra plačiai išplėta *Metafizikoje*, 1034 b 20–1038 a 35.

2. Substancijos suvedimo į formą pasekmės individo suvokimui

Nepaisant to, kad Aristotelis vienintele galima substancijos terpe laikė individą, individas jam niekada nebuvo tapęs atskiru filosofinio tyrimo objektu. Substancijos apmąstymo užtenka, lyg tuo pat metu būtų viskas pasakyta ir apie patį individą. Tokio pobūdžio substancijos ir individo sutapatinimas turi savas priežastis, taip pat pasekmes individo statuso ir vertės nustatymui.

Matėme, kokių būdu Aristotelis substancijos sąvoką suveda į formą. Šio veiksmo rezultatas – galimybė vertinti kaip pažintinę konkrečių būtybių tikrovę. Substancija yra iš pagrindų pažintina, kadangi ją sudaranti forma yra tam tikras *logos*, tvarka, apibrėžtumas. O jeigu *visa* substancijos, netgi materialių daiktų, realybė yra forma, vadinasi, ją visą galima išreikšti per sąvoką. Kaip matėme, šitaip Aristotelis sujungia dvi iš keturių minėtų populiariųjų substancijos apibrėžčių: *upokeimenon*, grindžiamasis daikto „pasluoksnis“, daikto subjektas, yra daikto esmė, kurią galima išreikšti racionalią sąvoką. Individo apibrėžimas nėra kitoks. Iš tiesų Aristotelis, įvardydamas daikto substanciją kaip esmę ir individą, pastarajam neteikia jokio dėmesio ir galų gale substanciją kaip visumą traktuoja tik kaip esmę, apibrėžiamą abstrakčia sąvoka, tinkama keliems individams. Anksčiau cituotą Aristotelio teiginį, kad „niekas bendro ir tinkančio daugiau nei vienam nėra substancija“⁴⁹, išties reikia suprasti taip: substancija egzistuoja tik atskiruose individuose, netgi – kiekvienas individas yra atskira substancija, tačiau šį teiginį privalome papildyti: ši tik atskiruose individuose egzistuojanti substancija yra visiškai išreiškiamą sąvoka, tinkančia keliems individams, nes „substancija nepripažįsta jokio kitoniškumo“⁵⁰.

Tai suvokus ima ryškėti individo statuso bei vertės Aristotelio filosofinėje sistemoje menkumas. Žinoma, Aristotelis nesitenkina abstrakčiausios sąvokos tipu ir tiria konkrečias individualybes, kurios vienintelės sudaro tikrovę. Bet šis tyrimas sustoja ties riba, ties kuria baigiasi sąvoka, išreiškianti individo substanciją. *Visa*, kas yra individualu, bet nepatenka į sąvokinio substancijos apibrėžimo lauką, neatrodo verta filosofo dėmesio. Tiesa, Aristotelis artėja prie individo, *Metafizikoje* įvesdamas konkretesnę nei rūšies – „paskutinio skirtumo“ – sąvoką⁵¹. Tipas yra realus tiek, kiek jis yra realizuojamas atskirose rūšyse, t. y. tiek, kiek į jo apibrėžtį įsiterpia per rūšis ateinančio skirtumo, o rūšis, savo ruožtu, yra reali tiek, kiek į ją įsiterpia „paskutinio skirtumo“, t. y. skirtumo tarp rūšių reprezentuojančių individų. Šio „paskutinio skirtumo“, beje, galėtume ieškoti be galo: iki pat skirtumo tarp dviejų, atrodo, jau visiškai vienodų individų. Atrodo, kad šis „paskutinis skirtumas“ ir bus tai, ką galėtume vadinti individais, nes jame telpa *visa*, kas yra būdinga atskiram individui. Atrodo, kad Aristotelis tokiu būdu suteikia vertę individualiai būčiai, nes pavadina realiai egzistuojančiu dalyku, substancija, būtent tai, kas rūšyje dar išsiskiria individualiomis savybėmis. Tokiu atveju substancija būtų tam tikra individuali forma, kurios apibrėžimas nesutaptų su rūšiniu apibrėžimu ir bendrine

49 *Metafizika*, 1041 a 4.

50 *Kategorijos*, 4 a 5.

51 *Metafizika*, 1038 a. P. Ricoeur komentaras: Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 301–302.

esmės sąvoka, bet siektų išreikšti tai, kas būdinga tik individui. Tačiau eiti iki tokios išvados Aristotelis atsisako. Toje pačioje *Metafizikos* vietoje, kurioje yra įvedama „paskutinio skirtumo“ sąvoka, jis labai aiškiai pasako, kad, konstatuojant šį skirtumą, taigi pačią individualią substanciją, eiti galima tik iki tam tikros ribos. O ribą Aristotelis mato ten, kur individualieji skirtumai ima išslysti iš rūšinės sąvokos apibrėžimo. Todėl realią ir individualią substanciją traktuodamas kaip „paskutinį skirtumą“, jis pabrėš sąvokos, racionalaus apibrėžimo (*orismos, definitio*) limituojantį horizontą: „Akivaizdu, kad paskutinis skirtumas yra pati daikto substancija ir jo apibrėžimas.“⁵² Taigi individas yra substancija tik tiek, kiek jis savo individualiomis savybėmis atitinka individualią formą, kuri savo ruožtu neperžengia rūšinės formos sąvokos. Individualios savybės, kuriomis individas pareiškia pretenziją į kokį nors originalumą, t. y. pranoksta rūšinės formos sąvoką, nėra substancinės, jos yra nerealios, nes neišreiškiamos racionalia bendra sąvoka, jose nėra *logos* tvarkos. Štai kodėl Aristotelis niekada nesidomėjo individu. Tiesa, keliose vietose jis užsimena apie šias išslydusias iš formos logoso, anapus dar logiško „paskutinio skirtumo“ esančias individo savybes, tačiau jas vertina tik kaip daikto „ne-užbaigtumą“ arba, dar blogiau, kaip išsigimimų, monstriškumo galimybes.

Dabar galime suprasti, kodėl ir *Kategorijose*⁵³, ir *Metafizikoje*⁵⁴ Aristotelis tikina, kad nėra individų mokslo, yra tik bendrybių mokslas. Įprasta galvoti, kad jis tai teigė lyg apgailėstaudamas, esą individų tiesiog negalima moksliskai pažinti, mūsų sąvokoms esant, deja, tik abstrakčioms. Iš tiesų, šio žymaus Aristotelio teiginio priežastis yra radikalesnė: nėra individų mokslo todėl, kad tokiam mokslui nėra jokios būtinybės, jis tiesiog nereikalingas, nes individai nėra būtini, bet atsitiktiniai. O tirti atsitiktinybes, t. y. bet kada išnykti galinčius dalykus, – tai ne užsiimti mokslu, ne įgyti pastovų žinojimą, bet, geriausiu atveju, turėti kintančias nuomones: bandyti pažinti daiktą tik per jo individualias savybes – tai turėti galinčią kisti nuomonę, o ne žinojimą apie jį⁵⁵. Būtinis yra tik formos be individualių savybių, todėl mokslinio pažinimo prasmė baigiasi ten, kur baigiasi per bendrines sąvokas reiškiamą formą, mokslinis susidomėjimas individu baigiasi ten, kur prasideda individo savitumas rūšies atžvilgiu ir kur individas ima išslysti iš bendrinės sąvokos. *Metafizikos* II knygos aštuntoji aporija⁵⁶, kelianti individų mokslinio pažinimo galimybės problemą, išsprendžia nustačius, kad „individualioji“ substancija visiškai išsisemia „anapus“ individo, t. y. substancijos formoje, ir taip dar kartą patvirtina išvadą, kad individo problema, kaip mokslinė, neegzistuoja⁵⁷.

Aristoteliiui yra nepriimtinas mūsų laikams būdingas individo suvokimas, kuris tikrovės vertę, pačią tikrovę suteikia būtent originaliam, į bendrines sąvokas netelpančiam individui, naujovei, įvykiui, santykiui, asmeniui. Būtent *nepakartojama*, ne-abstrakčia individualia tikrove laikome tai, kas *egzistuoja* iš tiesų. Tokia egzistencijos samprata, pagal kurią dalyko buvimą užčiuopiame tik suvokdami skirtumą tarp tą pačią esmę tu-

52 *Metafizika*, 1038 a 19–20.

53 *Kategorijos*, 2a–4b; Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 27–33.

54 *Metafizika*, 1039 b 20–1040 b 4.

55 *Ibid.*, 1039 b 27–1040 a 8.

56 *Ibid.*, 999 a 24–999 b 24.

57 Cf. Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 308–309.

rinčių ir netgi tomis pačiomis savybėmis pasižyminčių individų („skaitlinis skirtumas“), Aristoteliumi yra svetima⁵⁸. Neginčijama Aristotelio mąstymo tendencija *link* individo nepriėjo to substancijos egzistencijos lygmens, kuris kaip nors išsiskirtų iš esmės lygmens. Nors jis metodiškai ir atskiria klausimus, „ar tai yra“ (*ei estin*) ir „kas tai yra“ (*ti estin*)⁵⁹, jis niekada šios skirties nebuvo pavertęs atskiru mąstymo objektu ir netgi „griežtai jos nesilaikė.“⁶⁰ Pasak S. Mansiono, būties klausimas Aristotelio yra keliamas taip, kad jis visiškai prapuola substancijos, traktuojamos kaip forma, problemoje, ir galima teigti, jog Aristoteliumi *to on* ir *ousia* yra tapę sinonimais⁶¹. Prie tokios pat išvados prieina ir E. Gilsonas: „Visa ši [Aristotelio] filosofija iš tiesų domisi tik tuo, kas egzistuoja, bet visada tai apmąsto tokiu būdu, kad pačios to, kas egzistuoja, egzistencijos problemos nebūtų galima iškelti.“⁶²

Vakarų mąstyme individo samprata, jungiama su egzistencijos suvokimu, atsiras tik stoikams pradėjus kalbėti apie *logos spermatikos*, iš kiekvieno individualaus dalyko darančio atskirą esmę, neoplatonikams iškėlus klausimą, ar „kiekvienas individualus daiktas turi savo idėją?“ ir, rūpinantis žmogaus sielos individualumo problema, atsakius į jį teigiamai⁶³, ir ypač krikščionių mąstytojams suabsoliutinus žmogaus *asmens* doktriną, ieškant Dievo ir žmogaus panašumo įvardijimo⁶⁴ bei siekiant galutinai išspręsti individualios žmogaus sielos nemirtingumo problemą⁶⁵. O Aristotelis, kalbėdamas apie tai, ką pats vadino skaitliniu skirtumu arba aritmetiniu vienetu (*en aritmo*), prasmę mato tik formoje: traktuodamas daiktą kaip konkretybę (*tode*) ir šią konkretybę – kaip konkrečią formos ir materijos jungtį, pačią šią jungtį jis iki galo suveda į formą pagal mūsų jau matytą schemą⁶⁶.

Tiesa, kai kurie Aristotelio komentatoriai (Robin⁶⁷) yra linę pripažinti, kad filosofas žmogaus atvejį laikė tam tikra išimtimi gamtinių ir pagamintų dalykų visatoje, traktuodamas jo sielą kaip atskirą ir unikalią ir taip artindamasis prie to, kas vėliau bus įvardyta kaip *asmuo*, nepaisant labai aiškaus Aristotelio teiginio *Metafizikoje*: „Kad ir duotume žmonėms atskirus vardus (...) rūšis „žmogus“ yra paskutinė ir nedaloma rūšis.“⁶⁸ Esą šią „nedalomą rūšį“ žmogaus atveju reiktų suprasti kitaip nei gyvūno, augalo ar daikto atveju. Antai traktate *Apie sielą* Aristotelis šią sąvoką lenkia tolyn nuo bendry-

58 Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 303.

59 *Antroji Analitika*, 89 b 23.

60 Le Blond, J. M., *supra* note 15, p. 378.

61 Mansion, S. *Le jugement d'existence chez Aristote*. Louvain: Peeters, 1998, p. 11.

62 Gilson, E., *supra* note 30, p. 61.

63 Plotinas, *Eneados*, VII, 7.

64 Čia neprilygstamas lieka Augustino veikalas *De Trinitate*.

65 Ricoeur, P., *supra* note 3, p. 303–304. Žmogaus kaip asmens sampratos genezė rasime Housset, E. *La vocation de la personne*. Paris: PUF, 2007. Apie krikščionybės įtaką asmens sampratos formavimuisi lietuvių kalba rašyta nedaug, žr. Plėšnys, A. *Socialinės filosofijos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 53–67; Plėšnys, E. Paulius ir filosofija: Šv. Pauliaus mokymo įtaka antikinei asmens sampratos transformacijai. *Visiems tapau viskuo*. Vilnius: Bibliotheca Sancti Joseph, 2009, p. 17–27.

66 *Metafizika*, 1015 b 15–1017 a 5.

67 Robin, L. *Aristote*. Paris: PUF, 1944.

68 *Ibid.*

bės – į individualų savitumą, tvirtindamas, kad žmogaus sielą reikia apibrėžti ne pagal bendrinę rūšį, bet pagal tai, „kas jai sava“ (*oikeion*) ir „nepadalintą rūšį“ (*atomon*)⁶⁹. Bet kitur Aristotelis teigia priešingai: „Rūšiai priklausantys individai, tokie kaip Sokratas ar Korsikas, yra realios būtybės. Bet kadangi šie individai turi bendrą rūšies formą, užtenka visiems laikams įvardyti universaliausias rūšies savybes, t. y. tai, kas bendrai būdinga visiems tos rūšies individams.“⁷⁰ Šie Aristotelio tekstų svyravimai turbūt niekada neeis prieiti prie vienodos jų interpretacijos. Vis dėlto, apibendrinami tai, ką pasakėme, artėjame prie išvados, kad individuali substancija Aristoteliui yra tik priemonė rūšiai išlaikyti. Jokia naujovė ar originalumas šiame pasaulyje nėra galimi. O kalbant apie žmogų kaip asmenį, taigi transcendentinės natūraliam pasauliui laisvės galimybę, reiks susidurti su jo *Metereologija*, kuri nepalieka dvejonų: jokia laisvė šiame nuo amžių ir amžiams sutvarkytame pasaulyje taip pat nėra galima. Visatos istorija – nuolatinis tų pačių rūšių pasikartojimas individuose ir stabilūs žmonių civilizacijų ciklai, kaip ir visų žemės būtybių judesiai ir individualūs žmonių veiksmai, santykiai ir įvykiai – yra nulemta amžino pirmojo dangaus judėjimo ciklo, kuris, savo ruožtu, tik imituoja pirmojo Judintojo absoliutų nejudėjimą. Ši imitacija, įvairiais laipsniais pasklidusi po visatą, reiškiasi kaip stabilios substancijos, kaip tie amžninieji momentai, kurie visa gražina į tai, kas jau buvo. Substancijos – tai gendančiuose ir laikinuose dalykuose glūdinčios, juos ir jų judėjimo tikslingumą organizuojančios amžinųjų dalykų – Pirmojo, nejudančiojo Judintojo – imitacija. Judančių dalykų tiesa yra nejudančios substancijos: „Laikini dalykai imituoja nelaikinus.“⁷¹ Aristotelis „niekada nemastė nei apie originalų asmens statusą gamtos atžvilgiu, nei apie individualybę kaip įvykį, kaip naujovę, atsirandančią pačioje gamtoje“⁷².

Išvados

1. *Metafizikos* ir *Fizikos* knygose ieškodamas substancijos sąvokos prasmės, Aristotelis naudoja dvilypį tyrimą – loginį ir fizinį-empirinį. Abu tyrimai veda prie priešta-

69 Robin, L., *supra* note 67, 1058 b 2–10.

70 *Apie sielą*, 414 a.

71 Ištrauka iš Aristotelio veikalų *Apie gyvūnų dalis*, 642 b 5–644 b 15, cituojama iš Gilson, E., *supra* note 3, p. 60.

72 *Ibid.*, 1072 b 13–14. Analogišką tekstą rasime II traktato *Apie sielą* knygoje, kur pabrėžiama tai, kad kito individo gimdymas yra skirtas tik rūšies, o ne individo išlaikymui, o kartu – nejudančios „dievybės“ imitacijai („dalyvavimui“ joje): „Visų gyvių (...) natūraliausia veiksmena yra gimdyti kitą panašią į save būtybę, pavyzdžiui, gyvūnui – gyvūną, augalui – augalą, tam, kad jie dalyvaudų kiek galėdami tame, kas amžina ir dieviška; tai ir yra tas tikslas, kurio visos būtybės siekia ir į kurį nukreiptas jų įgimtas veiklumas. (...) Kadangi nė viena mirtinga būtybė niekuomet negali likti vis ta pati skaičiaus atžvilgiu, tai ji nepajėgia nepaliaujamai bendrauti su tuo, kas amžina ir dieviška. (...) Mirtinga būtybė niekuomet negali likti ta pati. Ji gali išlikti tik kaip būtybė, panaši į save, ir išsaugoti save ne skaičiaus, o tik rūšies atžvilgiu“, 415 a 26–415 b 12, Aristotelis. *Apie Sielą. Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 354. Kiti žymūs tekstai, išreišiantys tą pačią idėją įvairiuose tikrovės sektoriuose: *Apie dangų*, 279 a 17–30; *Apie būtybių atsiradimą ir nykimą*, 336 b 27–337 a 7.

ringų išvadų. Aristotelis išsprendžia šią aporiją, substancijai suteikdamas formos sąvokos prasmę.

2. Toks sprendimas leidžia bet kurią substancinę tikrovę vertinti kaip iki galo pažintiną, o tai savo ruožtu lemia substancijos-formos suvedimą į racionalų apibrėžimą. Ši operacija lemia individo statuso Aristotelio filosofinėje sistemoje menkavertiškumą, nepaisant to, kad pati substancija gali būti tik individuali.

3. Teorinė Aristotelio nuostata individo atžvilgiu taps vienu iš fundamentaliausių Vakarų metafizikos principų antropologijos srityje, sukeldama įtampą su žmogaus kaip asmens samprata. Tolesnio mąstymo perspektyva ir būtų apmąstyti šios įtamos raida.

Literatūra

- Aristote. *Metaphysique*. Paris: Vrin, 1991.
- Aristote. *La Physique*. Paris: Vrin, 2008.
- Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1990.
- Aubenque, P. *Le problème de l'être chez Aristote*. Paris: PUF, 2005.
- Brunschvicg, L. *Les Ages de l'intelligence*. Paris: Alcan, 1934.
- Gilson, E. *L'Être et l'essence*. Paris: Vrin, 2000.
- Jaeger, W. *Studien zur Entstehungsgeschichte der Metaphysik des Aristoteles*. Berlin: 1912.
- Heidegger, M. Die Grundprobleme der Phänomenologie. *Gesamtausgabe*. T. 24. Frankfurt: Klostermann, 1975.
- Heidegger, M. *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation)*. Paris: TER, 1991.
- Heidegger, M. *Platon: Sophistes*. Frankfurt: Klostermann, 1992.
- Housset, E. *La vocation de la personne*. Paris: PUF, 2007.
- Le Blond, J.-M. *Logique et méthode chez Aristote*. Paris: Vrin, 2000.
- Mansion, S. *Le jugement d'existence chez Aristote*. Louvain: Peeters, 1998.
- Ricoeur, P. *Être, essence et substance chez Platon et Aristote*. Paris: Seuil, 2011.
- Robin, L. *Aristote*. Paris: PUF, 1944.
- Rodier, G. *Etudes de philosophie grecque*. Paris: Vrin, 2002.
- Thomas de Aquino, *Sententia libri Metaphysicae*. Romae: Leonina, 1985.

ARISTOTELIAN CONCEPT OF SENSUAL SUBSTANCE AND THE PROBLEM OF AN INDIVIDUAL

Povilas Aleksandravičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article analyzes the significance of the concept of substance in theoretical philosophy of Aristotle (in the books of Metaphysics and Physics) as well as the understanding of the individual emerging from it. Two meanings of the concepts of substance of the several possible ones are accentuated: subject and essence. It is demonstrated why Aristotle centres*

himself by the meaning of the subject. It is revealed towards what conflict there lead the logical and physical-empirical studies: if the first one allows stating that substance is form, then the second one comes to a conclusion that substance can be the matter. The article demonstrates how Aristotle solves this conflict. The essence of the decision lies in the identification of substance with form, what is grounded by Aristotle while analyzing the process of emergence of the natural and manufactured thing: he shows that the latter is the transference not of matter but of form from the causal thing to the emerging thing, and that this form is not new, but rather the same. This allows identifying the substance as an individual subject with its quiddity. This operation determines the concept of the individual: in Aristotle's system of theoretical philosophy, an individual becomes just the means for keeping the existence of the species, and scientific knowledge generally does not consider the individual as the real objects of itself. Aristotle finds our time-specific perception of an individual unacceptable, and awards the value of reality and the reality itself as it is precisely to an original individual who does not fit into general concepts, to a novelty, relation or a person. The Aristotelian conception of "the last difference", analyzed in the article, approves this.

The following interpretation of the substance of Aristotle, although not being the only one possible, was predominant in Western metaphysics till the 19th century, raising the tension with the perception of human substance as a person emerging during the first ages of our era (stoic, neo-Platonism and mostly Christianity): the article uncloses the perspective of this further thinking.

Keywords: substance, individual, form, matter, quiddity.

Povilas Aleksandravičius, Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: metafizika, filosofijos istorija, religijos filosofija, politikos filosofija, etika.

Povilas Aleksandravičius, Mykolas Romeris University, Humanities Institute, Department of Philosophy, Associate Professor. Research interests: metaphysics, history of philosophy, philosophy of religion, political philosophy, ethics.